

Мороз О.В.,*д.е.н., професор,**професор кафедри менеджменту та моделювання,
Вінницький національний технічний університет***Логоша Р.В.,***к.е.н., доцент,**доцент кафедри аграрного менеджменту,
Вінницький національний аграрний університет*

ДО ПИТАННЯ ПОБУДОВИ УНІВЕРСАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РИНКУ

Анотація. У статті проведено комплексне інтегративне оцінювання ефективності універсальної моделі ринку за множиною її факторів та елементів. Функціонування та регуляцію ринку слід розглядати як процес маніпулювання кількісними співвідношеннями за сукупністю елементів ринку й обмежень, що в сукупності дасть змогу звести управління ринком до логічної технічної операції, доцільність якої очікується у вигляді загального суспільного приросту ефекту від ринку.

Ключові слова: модель ринку, ефективність ринку, управління ринком, регулятивність ринку, соціальність ринку.

Постановка проблеми. Поширена нині економічна система побудована на засадах ринку, і роль цього інституту в сучасному суспільстві важко переоцінити. Процес формування системи глобального та національних ринків відбувався історично впродовж останнього тисячоліття, водночас уточнювалися ключові положення відповідної теорії. Теоретичні і практичні уявлення про закони і сутність ринку змінювалися достатньо динамічно через об'єктивні причини, а вірність теоретичних ідей перевірялася за періодичністю та потужністю економічних криз у різний період. І так само в епоху формування постіндустріального суспільства питання вдосконалення ринкової основи економіки цивілізації тільки набуває нових аспектів своєї актуальності на фоні достатньо відчутної загрози тих самих криз. Підтвердженням цього є постійна увага до проблем ринку в ЄС, США та інших економічно розвинутих країнах світу.

Своєю чергою, зазначені питання для країн, що будуть ринкову економіку (а такі становлять більшу частину населення і території світу), стали без перебільшення доленосними. Неоднозначність питання полягає у тому, що, з одного боку, загальна теорія ринку оперує універсальними положеннями, а з іншого – все більшою мірою формується уявлення про коректність т. зв. «національних» моделей ринку, які б урахували особливості кожної країни. Наскільки виваженим є таке співіснування, по суті, альтернативних ідей, економічна теорія однозначної відповіді не надає. Тому сьогодні в наукових колах питання моделювання ринку і ринкового середовища належить до актуальних і пріоритетних.

У науковій літературі зберігаються певні спекулятивні акценти щодо сутності категорії ринку, його моделі та ефективності, коли під цим розуміється занадто широкий спектр аспектів і найчастіше робиться спроба надати питанню політичне забарвлення. Зазначені процеси є актуальним для сучасної України, де перспективи ринкових реформ достатньо активно критикуються. Отже, наукове обґрунтування можливості вирішення згаданих проблем становить як загально теоретичний, так і практичний інтерес. Точка зору авторів передбачає гіпо-

тезу про наявність єдиної моделі ринку та універсального механізму його функціонування, корегування, вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У плеяді фундаторів економічної науки перелік учених, чії ідеї визначили теорію ринку, є достатньо обмеженим. Значний внесок у формування і розвиток економічної теорії і методології дослідження трансформацій ринку здійснили А. Сміт [1], Ж.-Б. Сей [2], Л. Вальрас [3], Е. Чемберлін [4], Д. Робінсон [5], Д. Кейнс [6], Ф. Хайек [7], Л. Мізес [8], М. Алле [9], М. Фрідмен [10] та ін. Саме у цих роботах було закладено найбільш відомі і визнані на даний час методології ринку. Значення робіт сучасних економістів у сфері проблем ринку, які найчастіше відзначаються Нобелівськими преміями в галузі економіки, на нашу думку, представляють собою скоріше технічну інтерпретацію вже відомих концептуальних підходів. На просторі України теоретичні та методологічні аспекти формування і трансформації ринку розглянуто в працях таких вітчизняних учених, як В. Базилевич, А. Гальчинський, В. Гесць, П. Єщенко, Ю. Зайцев, С. Мочерний, І. Радіонова, А. Чухно та ін., де скоріше популяризовано відомості про інститут сучасного ринку. Натомість, незважаючи на широкий спектр досліджень проблем ринку та механізму його функціонування в умовах трансформації економічних систем, даний напрям характеризується недостатнім вивченням і методологічним обґрунтуванням.

Водночас слід зазначити, що, незважаючи на тривалу історію теорії і практики ринку, низка питань залишається дискусійною: що є ефективним/неефективним ринком, якими критеріями і показниками описуються ці категорії, які функції, елементи, принципи визначають діяльність ринкової економічної системи, якою є справжня роль регуляцій та інших факторів у моделі ринку і т. д. Особливість дискусії полягає у тому, що в економічній теорії сформувалися різні концепти, часто альтернативні щодо визначення законів ринку. При цьому кожен із підходів використовує як аргумент практичний досвід якогось відрізка часу якоїсь країни чи групи країн, що свідчать про коректність даної точки зору. Спираючись на ці доводи, альтернативні теорії часто виглядають вірними одночасно. До того ж у сучасному світі існує достатнє різноманіття економічних моделей ринкового розвитку, що істотно різняться, і які, очевидно, рівною мірою ймовірності не можуть уникнути ризику економічних криз, і, таким чином, неможливо стверджувати про досвід формування єдиної ефективної моделі ринку. Все зазначене надає широкий спектр напрямів подальших досліджень.

Мета статті полягає у загальному описі поняття «модель ринку», з якого випливає сутність суспільно прийнятого ринку з розкриттям суті основних категорій і складників відповідного інтелектуального комплексу. При цьому акцент зро-

блено на постіндустріальному тлумаченні моделі ринку та критеріїв його ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під ринком розуміємо систему обміну товарами та послугами, наявну в конкретному суспільстві (економічній системі). Вважаємо це визначення достатньо універсальним і характерним для розуміння зазначеного інституту на всіх етапах розвитку цивілізації.

Натомість принциповим є насамперед питання гносеології категорії «ринок», з одного боку, з точки зору ретроспективи процесу, а з іншого – виділення ключових характеристик категорії, що були привнесені в різні періоди економічної історії з позицій суспільних очікувань від ринку, а також розуміння законів його функціонування.

Теорія ринку належить до фундаментальних положень методології капіталістичного світу, тому завжди була предметом активних наукових пошуків. Економічною історією фактор ринку як головний під час організації господарських процесів традиційно належить до епохи меркантилізму з XI ст. [11]. Особливий інтерес до теорії ринку об'єктивно виник у процесі промислової революції XVII–XIX ст., що супроводжувалося формуванням та поширенням основ сучасного капіталістичного типу економіки англосаксонського типу. У теоретичному аспекті виразом зазначеного стали класична політична економія та неокласика як її подальше ретроспективне відгалуження. Основу методології сучасного розуміння ролі ринку та ринкових відносин представлено передусім у роботах А. Сміта [1], Д. Рікардо та інших представників класичної політекономії ідеями про природність відносин між людьми на основі вільного політично обміну товарів та послуг як найбільш ефективної економічної системи за умов мінімізації регуляцій. Слід відзначити, що із того часу і донині ринок розглядався як макроекономічна величина.

Натомість основну дискусію на наступні століття привніс т. зв. «закон ринків» в інтерпретації Ж.-Б. Сея [2], яким зазначену тезу було трансформовано в концепт про ринок як найбільш досконалий економічний механізм; при цьому такий механізм має здатність до самоналаштування, саморозвитку за умов достатньої економічної свободи у суспільстві, що є водночас запорукою вирішення всіх матеріальних потреб нації. Водночас цим законом було акцентовано увагу на ролі грошової системи у тлумаченні кількісної теорії грошей, а також інших факторів формування та відновлення балансу ринку, передусім здатності ринку сприяти майже миттєвій реакції агентів на зміни кон'юнктури. До цього слід додати тезу про роль балансу ринку – співвідношення між попитом і пропозицією, які визначають досконалість ринку, в інтерпретації Л. Вальраса [3] та ін., після чого критерій «баланс ринку» продовжує асоціюватися з певним стандартом його стану.

Слід зазначити, що ця точка зору на певних етапах історії не була одностайною. Критичні погляди на зазначену точку зору були висловлені з боку К. Маркса [12], С. Сімонді [13], Ж. Прудона [14] та ін. У самому загальному тлумаченні їхніх поглядів ринок та капіталістична система приречені на кризовий стан через те, що вироблене не може бути реалізоване з усіма наслідками зазначеного через асоціальність системи. Також слід зазначити позицію німецької історичної школи – економічної течії, яка в XIX ст. виступила зі звинуваченнями політекономії в космополітизмі, ігноруванні національних особливостей за суспільних і культурних цінностей, перебільшенні ролі фактору поведінки «економічної людини» тощо [11]. Сучасні націоналістичні тенденції організації ринку ґрунтуються, очевидно, методологічно саме на цих позиціях.

Принципового корегування теорія ринку набула у 30-х роках XX ст. після переосмислення суті капіталізму внаслідок Великої депресії. До цього періоду слід віднести теорії монополістичної та недосконалої конкуренції Е. Чемберліна [5] та Дж. Робінсон [4], які спростували концепт про вільну конкуренцію та водночас змусили зовсім по-іншому поглянути на реальність ринку та конкурентного середовища. Надалі критичний розгляд закону ринків Ж.-Б. Сея було продемонстровано Д.М. Кейнсом [6], який побудував свою теорію на спростуванні тези про природну досконалість ринку як економічного механізму. Головним стало те, що обидва зазначених підходи логічно призводили до висновку про необхідність регуляцій, і саме це визначило нову економічну доктрину XX ст.

Певним компромісом між кейнсіанською теорією і принципами економічного лібералізму стало формування у другій половині XX ст. теорій неолібералізму (монетарної, ордоліберальної та ін.), згідно з якими регуляції визнано як необхідні *якоюсь мірою* саме для захисту конкуренції.

Історично мало місце формування як окремого інституційного підходу до визначення сутності ринку як окремого соціального інституту, тобто сукупності норм, правил (формальних і неформальних), звичок, що були сформовані у суспільстві впродовж дуже тривалого періоду. Найбільш економічними у цьому сенсі стали роботи У. Мітчелла [15]. Проте ця, безумовно, оригінальна методологія щодо логіки пізнання процесу навряд чи принципово змінила уявлення про закони ринку. Узагальнення основних концептів теорії ринку представлено у табл. 1.

Таким чином, сучасне тлумачення ринку так чи інакше методологічно ґрунтується на положеннях (переважно дискусійних), сформульованих історично у відповідних теоріях, течіях, наукових школах (табл. 1). У кожному разі мала місце особлива позиція на тлумачення сутності ринку та фактори, що його визначають; у кожному разі акцент було зроблено на особливі причинно-наслідкові зв'язки ринку як системи. Ще раз наголошуючи на відсутності завершеної і достовірної (тобто прийнятної всіма сторонами диспуту) сучасної теорії ринку, тлумачення останнього не може ігнорувати зазначені погляди незалежно від точки зору аналітика-практика, який на державній посаді намагається сприяти створенню ринку, який би найбільшою мірою відповідав запитам суспільства.

Загалом зазначені підходи дають змогу виділити такі складники (тези, положення, фактори) теорії ринку: регуляції, грошова система, концепт економічного лібералізму (доцільність невтручання держави в економіку, вільні: торгівля, ціноутворення та конкуренція), конкурентне середовище, баланс між попитом і пропозицією, характер розподілу доданої вартості та доходів/вигоди учасників ринку, неекономічні фактори (національні, психоетичні та ін.), зайнятість (темпи економічного зростання). На змістовному полі вказаних факторів і можливо здійснити опис моделі універсального ринку.

При цьому найбільш дискусійними залишаються такі моменти: 1) сутність державного регулювання (його доцільність, межі, форми і т. д.); 2) що розуміти під станом досконалого/недосконалого конкурентного середовища; 3) роль грошей (кількісна чи монетарна інтерпретація); 4) справедливість ринкового обміну; 5) межі економічної свободи та ін. І саме основне – якою є модель функціонування ринку та які й якими повинні його характеристики, що були б визнані як суспільно прийнятні (очевидно, саме останнє становить суть термінів «ефективний» чи «досконалий» ринок).

Для відповіді на ці питання пропонуємо математичний вираз моделі ринку, т. зв. «формулу ринку» (авторський термін). Початковою тезою формули є констатація визначальної ролі двох факторів ринку: попиту і пропозиції (1):

$$R = \frac{P_o}{P_r}, \quad (1)$$

де R – ринок, що розглядається за оптимального (ефективного, досконалого, суспільно визнаного) його стану;

P_r – пропозиція: один із двох визначальних факторів ринку,

що представляє діяльність бізнесу щодо продукування необхідних суспільству благ;

P_o – попит, що розглядається за сукупністю потреб суспільства (потенційний попит) та його купівельною спроможністю (платоспроможний попит).

Тлумачення і пропозиції, і попиту потребують особливої деталізації. Так, відношення пропозиції до попиту відображає сутність ринку: попит є умовно об'єктивним, тоді як пропозиція орієнтується на попит. Баланс між попитом і пропозицією матиме місце

Таблиця 1

Історично-концептуальні етапи формування сучасної теорії ринку

Історичні етапи	Основна ідея	Концептуалізація ідеї в сучасних поглядах
Теорія меркантилізму XI–XVII ст.	1. Визначальна роль торгівлі, а також золота та коштовностей (грошей). 2. Необхідність державного протекціонізму, а також досягнення активного торговельного балансу на рівні окремої країни.	Надання грошовій системі особливих унікальних функцій, доцільність регулятивної політики та державного протекціонізму, а також активного торговельного балансу. Знайшли своє відображення в окремих положеннях монетарної теорії неолібералізму, націоналістичних тлумаченнях моделей ринку, державного регулювання.
Класична політекономія А.Сміта та його послідовників у XIX ст. (Д. Рікардо та ін.)	1. Доцільність організації суспільства на засадах вільного ринкового обміну за умов економічного лібералізму, де мотивації зумовлені природним прагненням будь-якої людини до економічного егоїзму. 2. Кількісна теорія грошей.	Теорії економічного лібералізму і неолібералізму; відведення грошовій системі «технічних функцій» у процесах ринкового обміну; акцентування уваги на ролі в процесах ринкового обміну фактору конкурентного середовища.
Закон «ринків» Ж.-Б. Сея (Л. Вальрас та ін.)	Головна роль в організації ринку фактору здатності останнього до самоналаштування та самовдосконалення за рахунок внутрішніх механізмів і досконалої грошової системи та грошової політики, узгодженої із технічними функціями обслуговування комунікацій між попитом і пропозицією.	Важливість механізмів універсального ринкового господарства, а також зваженої грошової політики і вивіреної грошової системи. Теза про підтримання оптимального стану ринку за критерієм співвідношення між попитом і пропозицією.
Етап критики ринкових законів політекономії	Важливість фактору дисбалансу між попитом, пропозицією, розподілом доданої вартості, доходами різних класів, природи і періодичності економічних криз і т. ін.	Характер розподілу доданої вартості, доходи учасників ринкових відносин роль класів і соціальних груп, що задіяні в процесах виробництва та привласненні, перерозподілі прибутків від обміну. Знайшли своє відображення в окремих аспектах тлумачення принципів і критеріїв ефективності ринкового обміну.
Німецька історична школа (Ф. Ліст та ін.)	Необхідність державного протекціонізму, врахування національних особливостей країн, цінностей суспільного рівня і т. ін.	Необхідність урахування стану окремих національних економік, окремих неекономічних факторів.
Теорія інституціоналізму (У. Мітчелл та ін.)	Ринок – лише один і не головний соціальний інститут, що визначає економічні відносини в суспільстві. Насправді людина діє не за критеріями ринкової доцільності, а відповідно до норм та традицій суспільства.	Роль неекономічних факторів у споживанні (характері попиту), витрачання і формуванні доходів.
Теорії монополістичної та недосконалої конкуренції (Е. Чемберлін, Дж. Робінсон)	Обґрунтування реальної конкуренції як конкуренції монополістичного і недосконалого типу. Необхідність регуляцій для захисту конкуренції та обмеження монопольного стану ринку.	Виняткова роль конкурентного середовища. Необхідність регуляцій для захисту конкуренції. Знайшли своє відображення в теоріях неолібералізму і кейнсіанстві.
Кейнсіанська (нео-, посткейнсіанська) теорія (Д.М. Кейнс та ін.)	Ринок не є досконалим і потребує регуляцій. Попит відстає від пропозиції і потребує окремого стимулювання. Доцільність стимулювання зайнятості (темтів економічного зростання) за рахунок стабільності грошової одиниці.	Доктрина регуляцій для забезпечення зайнятості (темтів економічного зростання), ігнорування ролі стабільності грошової системи. Є окремою сучасною теорією державного регулювання економіки.
Теорія неолібералізму (М. Фрідмен, Ф. Хайек, Л. Мізес та ін.)	Обмеження ідеології регуляцій лише функцією захисту конкурентного середовища.	Теза про виняткову важливість конкуренції та стабільної фінансово-грошової системи. Є окремою сучасною теорією державного регулювання економіки, насамперед монетарної теорії.

Джерело: авторська розробка на основі [1–15]

за значень (1), близьких до 1,0 в. од., тобто бізнес (пропозиція) забезпечує попит (суспільство) необхідними благами за кількістю, якістю, асортиментом та номенклатурою. В економічному сенсі формули мова йде про орієнтування пропозиції на платоспроможний попит, звідси такий повинен закономірно формуватися в даній економічній системі. Значні відхилення від 1,0 свідчать про економічну кризу (дефіциту чи перевиробництва) з усіма наслідками зазначеного. Коефіцієнт співвідношення 1,0 формується на основі грошових оцінок потреб і пропозиції, звідси – універсальне тлумачення розміру (вартості) будь-якого ринку.

Своєю чергою, у (2) відзначено позицію можливості т. зв. «оптимального» значення попиту, яке залежить, з одного боку, від потенційних (умовно кажучи, біологічних чи об'єктивних) потреб суспільства, а з іншого – за вже згаданого платоспроможного попиту. Економічна система побудована таким чином, що об'єктивний попит завжди перевищуватиме платоспроможний. Ідеальним (оптимальним) стан попиту може вважатися за позиції максимального наближення платоспроможного попиту до об'єктивного; перевищення цього значення описано абсурдом «ефекту Веблена», що можливо лише для дуже обмеженої частини соціуму. Звідси завдання системи – не збільшувати ринок як такий, а звести його технічні характеристики до оптимального значення за співвідношення 1,0 між попитом і пропозицією за умови максимального забезпечення попиту, тоді як зростання ринку представляє собою функціональну інтерпретацію процесу зростання потреб суспільства.

$$P_0 \begin{cases} \rightarrow \\ opt \end{cases} \begin{cases} P_{01} \\ \rightarrow \\ opt \\ P_{02} \\ \rightarrow \\ max \\ P_{02} \rightarrow P_{01} \\ max \end{cases} \quad (2)$$

де P_{01} – попит, що розглядається за сукупністю потреб суспільства (потенційний попит);

P_{02} – платоспроможний попит.

Таке просте на перший погляд співвідношення у (1) має істотні доповнення за рахунок імплементації до формули факторів, які мають функціональний – прямий та/і опосередкований, підсилюючий чи обмежуючий вплив, що може бути виражений математично як коефіцієнт (від 0,0 до 1,0) стосовно результуючого показника (3).

$$R = \frac{P}{P_o} \times D_n \times S_{KS} \times I_R \times G_R, \quad (3)$$

де D_R – державне регулювання, яке гіпотетично може сприяти чи обмежувати ступінь досконалості ринку (аналогічно до нижче наведених показників формули (2));

S_{KS} – стан конкурентного середовища;

I_R – інфраструктура ринку;

G_s – грошова система.

Умови оптимізації ринку представлено у формулі (4).

$$R \begin{cases} \rightarrow \\ opt \end{cases} \begin{cases} \frac{P_r}{P_o} \rightarrow 1,0 \\ G_r \rightarrow opt \\ S_{KS} \rightarrow max \\ D_n \rightarrow opt \\ I_R \rightarrow opt \end{cases} \quad (4)$$

Як видно з формули (4), визнано т. зв. оптимальний стан указаних факторів ринку, що математично відображає ступінь сприяння досягненню співвідношення між попитом і пропозицією, близького до 1,0 (досягнення балансу ринку).

Моделювання попиту і пропозиції є, по суті, єдиним завданням через взаємозалежність залучених величин. Натомість якісь обмеження можуть бути згрупованими стосовно попиту і пропозиції окремо.

Так, прогнозування попиту, вважаємо, є менш складним завданням. Об'єктивний попит може бути представлений сукупністю необхідних благ у розумних межах; складність моделювання при цьому полягає у формуванні прийняттого платоспроможного попиту в цілому та стосовно кожного індивідууму, що передусім залежить від досконалості фінансово-грошової системи. Технічно більш складним завданням представляється моделювання пропозиції. Для цього запропоновано таку сукупність умов (5).

$$P_r \begin{cases} \rightarrow \\ opt \end{cases} \begin{cases} R_v \rightarrow max \\ N_p \rightarrow max \\ V_v \rightarrow min \\ DV \rightarrow max \\ Z_p \rightarrow max \end{cases} \quad (5)$$

де RB – рентабельність бізнесу (виробництва);

N_p – норма прибутковості;

V_v – витрати виробництва (бізнесу);

DV – додана вартість;

Z_p – заробітна плата;

RE – ресурсна ефективність;

MP – мотивація до підприємництва.

У даному разі (1–5) наведено загальновідомі економічні показники. Запропонована формула ринку передбачає таке: система (бізнес) повинна тяжіти до найбільшої результативності, найменших витрат, що в сукупності забезпечить належні мотивації до підприємництва, а також утримання соціально прийняттого рівня доходів найбільш чисельної частини суспільства у вигляді заробітної плати. Маніпуляції значень у рамках указаних обмежень у кожному конкретному випадку буде мати індивідуальний сценарій. Проте логіка функціонування системи є достатньо типовою.

Інтерпретація запропонованого математичного апарату для управління репрезентативним ринком дає змогу визначити множину критеріїв і показників для опису стану останнього (табл. 2).

Кількісне відображення факторів формування універсального ринку на прикладі ринку овочевої продукції в Україні може бути проілюстроване даними табл. 3. У цій таблиці наведено всі можливі статистичні дані та їхня інтерпретація виходячи із традиційного сучасного інформаційного поля, динаміку з початку 90-х років ХХ ст., що надає уявлення про зміни ринку; представлено також авторське бачення еталону ринку, який умовно можна визначити як постіндустріальну модель.

Розглядаючи співвідношення вказаних цифр (табл. 3), слід підкреслити як дуже важливе проблемне питання відсутність достатньої інформації, на основі якої можливо зробити зважену оцінку даного ринку. Це стосується насамперед блоку показників як щодо соціальності, так і економічності ринку, де проблематично визначити розподіл доданої вартості між основними групами агентів ринку.

Аналізуючи даний ринок, слід зазначити як основну його сучасну (характерну, тим не менше, для всіх указаних етапів) проблему *квазівідкритості* (авторський термін). Це означає,

Характеристики універсального ринку

Групи критеріїв	Критерії	Показники	Індикативна роль показника
Економічність ринку	Розмір ринку Економічна ефективність ринку	Вартість (оцінка попиту, пропозиції) в грошових одиницях/фізичних величинах. Розмір доданої вартості. Норма прибутковості. Рентабельність бізнесу (виробництва) Витрати виробництва. Відповідність фінансово-грошової системи та інфраструктури ринку.	Максимізація попиту до значень об'єктивного та оптимізація пропозиції за мети балансу значень близько 1,0 Відповідність логіці функціонування будь-якої економічної системи.
Соціальність ринку	Рівень соціально-економічної сегрегації основних груп агентів – учасників ринкових відносин Соціальна ефективність ринку	Розрив між об'єктивним і платоспроможним попитом. Рівень заробітної плати. Кількість робочих місць. Мотивації до підприємництва, праці, співпраці, корпоратизації системи відносин і т. ін.	Забезпечення прийнятних соціальних стандартів. Забезпечення мотивації всіх учасників ринку.
Регулятивність ринку	Рівень лібералізації ринку. Стан конкурентного середовища. Ступінь втручання у ринок	Ступінь обмеження ринку (бар'єрів входження на ринок). Захист конкуренції. Рівень протекціонізму. Рівень корупції, Ступінь ідентифікації та обмеження опортуністичної поведінки учасників ринкових відносин. Адекватність системи моніторингу ринку (збір інформації, коректність її аналізування та прийняття рішень у сфері регуляцій). Ступінь політичної/ кланової залежності уряду.	Функціональна роль фактору регуляцій на соціально-економічні показники системи ринку.

Джерело: авторські дослідження

Динаміка показників ринку овочів в Україні за період ринкових реформ

Показники	1990 р.	2000 р.	2010 р.	2015 р.	Перспективна модель
Посівні площі під овочами, тис. га	456	538	462	440	550
Виробництво овочів, млн. т.	6,67	5,82	8,12	9,21	12,65
Урожайність, т/га	0,15	0,11	0,17	0,21	0,23
Рентабельність виробництва овочів відкритого ґрунту, %	28,0	-1,7	23,5	47,5	75,0
Середні ціни реалізації овочів*, (внутрішні ціни)	208,1 181,1	572,1 105,2	2551,6 323,4	3903,4 144,1	4380,5 175,2
Світові ціни реалізації овочів, дол. США/т	205,4	238,5
Вартість ринку, млн. грн.	1242,4	2774,9	17427,4	28690,0	41614,8
Вартість ринку, млн. дол. США	1081,2	510,2	2208,8	1059,1	1664,6
Потенційна вартість ринку, дол. США	1519,9	2265,7
Співвідношення основних виробників овочевої продукції (частка с.-г. підприємств та господарств населення, %)	27/73	25/75	20/80	15/85	60/40
Канали реалізації овочевої продукції (переробним підприємствам, на ринок та за іншими каналами)	89/8/13	13/47/40	37/12/51	47/4/49	60/30/10
Споживання овочевої продукції на 1 особу, кг	128	118	177	218	250
Експорт, тис. т.	274	30	335	315	700
Імпорт, тис. т.	45	29	311	240	150
Рівень державного регулювання	високий	низький	низький	низький	низький

Примітка: у чисельнику – грн./т, у знаменнику – дол. США/т (ціна в дол. США – відповідно до курсу НБУ у визначений період)

Джерело: авторські дослідження на основі статистичних даних та власних прогнозних моделей

що ринок функціонує *немовби* в умовах відкритого економічного простору та вільної торгівлі, проте наявні механізми створюють ефекти заниження реальних цін на продукцію, доданої вартості, заробітних плат, доходів та прибутків усіх учасників унаслідок цього. Ситуацію слід визнати як характерну для країн із трансформаційною економікою, де продовжується втілення ринкових відносин на фоні супутніх дисфункцій. Це відбувається в умовах винятково заниженого купівельно-спроможного попиту, особливо в міжсезонний період, коли вартість продукції об'єктивно зростає. Як кінцевий результат, створюючи співставиму за ефективністю та якістю продукцію, ринок має дуже низьку вартість, а отже, економічність та соціальність порівняно зі світовими аналогами. При цьому іншим негативним ефектом є практично повна техніко-технологічна залежність вітчизняного ринку від цін на оборотні активи, що посилює дисфункції загалом. Також при цьому (у силу вищезазначених причин) присутній не виправдано істотний розрив між об'єктивним і платоспроможним попитом. Усе зазначене у сукупності свідчить про нездатність ринку в наявному стані забезпечувати необхідні функції. Роль регуляцій при цьому вбачаємо насамперед і переважно щодо стимулювання реальної інтеграції економіки країни в цілому та галузі зокрема до міжнародного ринку. Це передбачає комплекс заходів, які б сприяли вирівнюванню цін, доходів, прибутків, заробітних плат і т. д. до середньосвітових. На рівні галузі основними напрямками державних регуляцій мають бути податкове регулювання та стимулювання інвестицій, що сприяло б підвищенню ефективності процесу капіталізації галузі.

Висновки. Сучасний інтелектуальний комплекс теорій ринку оперує достатньо визначеним переліком факторів та моделей їхнього функціонального впливу. Тим не менше, створення загальної універсальної моделі ринку залишається предметом наукових пошуків.

Оцінювання ефективності моделі ринку потребує комплексного, інтегративного оцінювання за множиною факторів та елементів, що складають дану модель. Постіндустріальне тлумачення ефективності моделі ринку передбачає максимізацію вигоди для всіх учасників ринку, низки соціально-економічних показників (кількості робочих місць) прибутковості, максимального задоволення потреб. Інжиніринг у сфері функціонування/регуляції ринку слід розглядати як процес маніпулювання кількісними співвідношеннями за сукупністю наведених формул і обмежень, що в сукупності дасть змогу звести управління ринком до логічної технічної операції, доцільність якої очікується у вигляді загального суспільного приросту ефекту від ринку.

Вважаємо, що управління ринком – здійснення цільового впливу на цій інститут – є водночас простою і винятково складною операцією. Складність зумовлена передусім необхідністю дотримання обмежень і цілей управління (впливу), що унеможливує залучення інших мотивів – політичних, особистісних, кон'юнктурних, корупційних і т. ін. Відповідно, менеджери ринку повинні належати до еліти управлінців, а теоретична база їхньої діяльності – до концепту універсальної моделі ринку.

Література:

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.

2. Сэй Ж.-Б. Трактат по политической экономии / Ж.-Б. Сэй. – М. : Дело, 2000. – 540 с.
3. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии / Л. Вальрас. – М. : Изограф, 2000. – 448 с.
4. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Дж. Робинсон. – М. : Юрайт, 1986. – 450 с.
5. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции: реориентация теории стоимости / Э. Чемберлин. – М. : Юрайт, 1996. – 650 с.
6. Кейнс Д.М. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, відсотку та грошей / Д.М. Кейнс. – К. : Либідь, 1999. – 190 с.
7. Хайек Ф. Индивидуализм и экономический порядок / Ф. Хайек. – Челябинск : Социум, 2011. – 394 с.
8. Мизес Л. Теория и история: Интерпретация социально-экономической эволюции / Л. фон Мизес ; пер. с англ. под ред. проф. А.Г. Грязновой. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 295 с.
9. Алле М. Экономика как наука / М. Алле ; пер. с франц. И.А. Егорова. – М. : Наука для общества ; РГГУ, 1995. – 168 с.
10. Фридмен М. Количественная теория денег / М. Фридмен. – М., 1996. – 246 с.
11. Корнійчук Л.Я. Історія економічних вчень : [підручник] / Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко, А.М. Поручник [та ін.] ; за ред. Л.Я. Корнійчук. – К. : КНЕУ. – 2001. – 564 с.
12. Маркс К. Ницета философии / К. Маркс. – М. : Госполитиздат, 1980. – 89 с.
13. Сисмонди Ж.С. Новые начала политической экономии в его отношении к народонаселению : в 2-х т. / Ж.С. Сисмонди. – М. : Соцэкгиз, 1967. – 937 с.
14. Прудон Ж. Что такое собственность. Исследование о принципе права и власти / Ж. Прудон. – М. : Соцэкгиз, 1964. – 194 с.
15. Митчелл У. Экономические циклы: Проблема и ее постановка / У. Митчелл. – М. : Наука, 1930. – С. 109.

Мороз О.В., Логоша Р.В. К вопросу построения универсальной модели рынка

Аннотация. В статье проведено комплексное интегративное оценивание эффективности универсальной модели рынка за множеством ее факторов и элементов. Функционирование и регуляцию рынка следует рассматривать как процесс манипулирования количественными соотношениями за совокупностью элементов рынка и ограничений, что в совокупности позволит возвести управление рынком к логической технической операции, целесообразность которой ожидается в виде общего общественного прироста эффекта от рынка.

Ключевые слова: модель рынка, эффективность рынка, управление рынком, регулируемость рынка, социальность рынка.

Moroz O.V., Lohosha R.V. To the question of construction of universal model of market

Summary. The complex integration evaluation of the efficiency of universal model of market by a number of its factors and elements is conducted in the article. The market performance and regulation should be considered as a process of manipulation of quantitative correlations by the totality of market elements and limitations that in totality will allow reducing the market management to the logical technical operation, expediency of which is expected in the form of general public increase of effect from the market.

Keywords: market model, efficiency of market, market management, market regulativity, market sociality.